

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СУТНОСТІ, КЛАСИФІКАЦІЇ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ ТЕОРІЇ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ

Шаповалова І. О.

Розглянуто сутність службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку. Здійснено класифікацію видів службово-бойової діяльності, форм і способів службово-бойового застосування сил охорони правопорядку. Доведено необхідність правового закріплення основних термінів теорії службово-бойової діяльності в нормативно-правових актах України, що регламентують засади застосування сил охорони правопорядку.

Ключові слова: сили охорони правопорядку, види службово-бойової діяльності, форми та способи службово-бойового застосування, нормативно-правові акти.

Рассмотрено сущность служебно-боевой деятельности сил охраны правопорядка. Осуществлена классификация видов служебно-боевой деятельности, форм и способов служебно-боевого применения сил охраны правопорядка. Доказана необходимость правового закрепления основных терминов теории служебно-боевой деятельности в нормативно-правовых актах Украины, регламентирующих основы применения сил охраны правопорядка.

Ключевые слова: силы охраны правопорядка, виды служебно-боевой деятельности, формы и способы служебно-боевого применения, нормативно-правовые акты.

The essence of service and combat activity of the security forces. The classification of types of combat activities, forms and methods of service and combat use of the security forces. The necessity of legal consolidation of the basic terms of the theory of combat activities in the legal acts of Ukraine regulating the basis for the use of the security forces.

Keywords: security forces, kinds of combat activities, forms and methods of service and combat use, regulations.

Умови сьогоденішньої ситуації в Україні вимагають приділення особливої уваги розвитку теорії службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку. Хід проведення антитерористичної операції на сході держави довів недосконалість сучасних видів, форм і способів службово-бойової діяльності. За таких умов вкрай необхідним є дослідження категорійних понять теорії службово-бойової діяльності.

Юридична наука не стоїть осторонь цього питання. За паспортом спеціальності 21.07.05 - службово-бойова діяльність сил охорони правопорядку вже написано, захищено та впроваджено низьку дисертаційних досліджень у галузі юридичної науки. Крім того, дослідження ведуться в галузях військової, технічної та науки державного управління.

Аналіз нормативно-правових документів, які визначають службово-бойову діяльність сил охорони правопорядку, доводить недостатність нормативного закріплення

визначних категорійних понять, таких як види, форми та способи службово-бойової діяльності. Обумовлено це тим, що теорія службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку є молодю наукою, в якій ще не на достатньому рівні опрацьовано основоположні категорійні поняття. На сьогодні не здійснено дослідження сутності правоохоронної діяльності сил охорони правопорядку за різними варіантами розвитку ситуацій, не проведено пошук нових та ефективних форм і способів виконання службово-бойових завдань, не зібрано досвід діяльності сил охорони правопорядку в різних умовах оперативної обстановки та ін.

Таке становище дуже ускладнює розвиток теорії службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку й правильне розуміння чинних нормативно-правових документів, негативно впливає на виконання службово-бойових завдань. Таким чином, точне визначення основоположних категорійних понять, установлення взаємозв'язків і взаємозалежності між ними є одним з актуальних завдань теорії службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку.

Дослідженню нормативно-правових засад службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку присвячували свої праці О.Ф. Долженков, А.В. Жбанчик, О.Г. Комісаров, О.В. Кривенко, С.О. Кузніченко, В.В. Мацюк, О.В. Плетньов, М.Б. Саакян, С.А. Яровий та ін. Вивчення видів, форм і способів службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку здійснювали Ю.В. Аллеров, Ю.П. Бабков, В.П. Варакута, О.В. Лавніченко, М.М. Литвин, М.О. Єрмошин, О.М. Шмаков та ін. При цьому опрацюванню організаційно-правових аспектів сутності, класифікації та застосування основних понять службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку не приділено достатньої уваги.

Метою статті є здійснення аналізу видів, форм і способів службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку та визначення організаційно-правових засад їхнього застосування.

Службово-бойова діяльність сил охорони правопорядку є видом правоохоронної діяльності, яка притаманна військовим формуванням і правоохоронним органам спеціального призначення сектору безпеки і оборони держави й реалізується шляхом виконання правоохоронних завдань переважно через службову діяльність правоохоронними методами, а при загостренні обстановки - також військовими (бойовими) методами.

За загальноприйнятим визначенням, службово-бойова діяльність - це сукупність охоронних, режимних, ізоляційно-обмежувальних, захисних заходів (дій), які проводяться в мирний час, за надзвичайних обставин та у воєнний час з метою охорони об'єктів, громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, законності та правопорядку, суверенітету й територіальної цілісності держави, її конституційного ладу. До службово-бойової діяльності можуть залучатися сили безпеки

держави (сили правоохоронних органів і військових формувань держави): підрозділи (частини, з'єднання) з охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, державних (військових) об'єктів, а також оперативного та спеціального призначення.

Об'єктом службово-бойової діяльності є люди (злочинці, незаконне збройне формування), які стали на шлях порушення громадського порядку, закону, що сприймаються як противник (ворог), який повинен бути зупинений, знешкоджений, полонений або знищений. Успішне вирішення поставленого службово-бойового завдання виступає метою й сенсом службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку.

До основних військових формувань і правоохоронних органів спеціального призначення сил охорони правопорядку насамперед відносяться підрозділи органів внутрішніх справ, органи та підрозділи Служби безпеки України, військові частини та з'єднання Національної гвардії України, підрозділи Державної прикордонної служби України та військова служба правопорядку Збройних Сил України. Також в умовах бойової обстановки до сил охорони правопорядку можливо віднести Управління державної охорони України, Державну пенітенціарну службу України, Державну службу з надзвичайних ситуацій. В умовах дії правових режимів надзвичайного та воєнного стану військові частини та з'єднання Збройних Сил України можуть також виконувати правоохоронні функції, а отже, входити до складу сил охорони правопорядку.

Основоположним поняттям службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку є вид службово-бойового застосування чи службово-бойової діяльності. Вид - зовнішній опис, подібний за побудовою та структурою об'єктів. Вид службово-бойової діяльності - це характер дій, відповідно до мети дій, що переслідується.

Наразі думки науковців з класифікації видів службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку різняться.

О.М. Шмаков під видами службово-бойової діяльності розуміє службу з охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки під час проведення масових заходів, режимно-карантинну службу, режимно-комендантську службу, вартову службу, конвойну службу, бойові дії [1]. Охорона громадського порядку здійснюється через службу діяльність шляхом несення патрульно-постової служби у звичайних умовах, режимно-карантинної служби - в надзвичайних ситуаціях техногенного або природного характеру, режимно-комендантської служби - в умовах надзвичайного (воєнного) стану. Охорона державних і військових об'єктів, спеціальних і військових вантажів, підсудних і засуджених під час судового процесу та осіб з метою екстрадиції здійснюється шляхом несення вартової та конвойної служби. Забезпечення суверенітету й територіальної цілісності держави, її конституційного ладу, громадської безпеки, законності та правопорядку, захисту населення в надзвичайних ситуаціях у мирний час і в умовах воєнного часу здійснюється шляхом проведення спеціальних заходів (операцій) правоохоронними й військовими методами [2, 3].

М.О. Єрмошин до основних видів службово-бойової діяльності, що відрізняються за метою, завданнями, простором і часом, способами виконання завдань, відносить: охорону державних об'єктів, конвоювання, охорону та екстрадицію підсудних, охорону громадського порядку

та боротьбу зі злочинністю, а також оборону і наступ військ (сил) [3, 62].

На нашу думку, виходячи з аналізу останніх наукових досліджень у цій галузі, можливо до основних видів службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку віднести такі:

- охорона (підтримання) громадського порядку;
- охорона важливих (важливих державних) об'єктів;
- забезпечення громадської безпеки;
- підтримання режиму надзвичайного стану;
- територіальна оборона.

Для конкретизації поняття "форми службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку" необхідно розглянути основні думки фахівців у галузі службово-бойової діяльності.

Так О.В. Лавніченко, С.О. Годлевський, К.Ю. Гунбін [4, 24] під формами службово-бойових дій розуміють зовнішнє вираження змісту дій військ (сил), що відбиває органічну єдність їхньої організації, рівня і мети. Виходячи з практики застосування військових нарядів, підрозділів, частин, з'єднань та угруповань військ, зазначені автори виділяють такі форми службово-бойових дій, як:

- оперативні дії (оперативне застосування);
- спеціальна операція (оперативного і тактичного масштабу);
- службово-бойові дії;
- бій.

На думку М.М. Литвина, Ю.В. Аллерова, Ю.П. Бабкова [5], форми службово-бойових дій визначаються відповідно до основних функцій військ:

- патрульно-постова служба;
- охорона громадського порядку під час проведення масових заходів;
- вартова і конвойна служба;
- режимно-комендантська служба;
- спеціальні операції;
- бойові дії.

Отже, ці думки різняться, але схожі в тому, що основні форми службово-бойової діяльності - це спеціальні операції та бойові дії.

Спеціальна операція - сукупність узгоджених і взаємопов'язаних за метою, місцем і часом розвідувально-пошукових, ізоляційно-обмежувальних, режимних, охоронних та інших заходів і бойових дій підрозділів (частин, з'єднань), які проводяться в заданому районі за єдиним замислом і планом для виконання бойового (оперативного) завдання щодо пошуку, локалізації та знешкодження злочинців, терористів, диверсантів, незаконних збройних формувань тощо.

Наразі в наукових дослідженнях О.Ф. Долженкова [6], Ю.Б. Оболенського [7], М.Б. Саакяна [8] та ін. спеціальні операції поділяються на дві групи: операції, що проводяться в повсякденній обстановці (оперативно-профілактичні операції та ін.); операції, що проводяться за надзвичайних ситуацій (стабілізаційні операції та ін.).

Бойові дії - дії військ (сил) з метою знищення живої сили, бойової техніки й військових споруд противника, оволодіння територією, яку він займав, надання протидії наступу противника, відбиття його ударів і утримання займаної своїми військами території.

Досвід проведення антитерористичної операції в Донецькій і Луганській областях підтверджує актуальність дослідження спеціальних операцій другого типу, що, по суті, поєднуються з бойовими діями. Таким чином, визначення та закріплення в нормативно-правових актах форм

службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку наразі є вкрай необхідним заходом.

Логічним продовженням форм службово-бойової діяльності є способи службово-бойових дій. За визначенням академічного тлумачного словника української мови, спосіб - це певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось; те, що служить знаряддям, засобом і т. ін. у якій-небудь справі, дії [9].

Спосіб службово-бойових дій - це порядок і тактичні прийоми застосування сил і засобів для вирішення завдань [10, 54]. Залежно від оперативної обстановки й поставленого завдання сили охорони правопорядку можуть застосовувати такі основні способи службово-бойових дій:

- ізоляційно-обмежувальні;
- пошуково-ударні дії;
- рейдово-штурмові дії;
- охоронні дії.

Коротко розкриємо зміст основних з них.

До ізоляційно-обмежувальних дій необхідно віднести блокування, заслін та оточення. Блокування - це дії підрозділів сил охорони правопорядку з ізоляції ділянки місцевості (району, населеного пункту або їх частини) передбачуваного знаходження противника (злочинців) з метою заборони виходу з неї, забезпечення їх пошуку та знешкодження. Для цього зі складу сил і засобів сил охорони правопорядку призначається група блокування. Вона складається з нарядів, що перекривають найбільш імовірні напрямки руху противника (злочинців) з району операції. Заслін - наряд чисельністю до взводу, призначений для перекриття ймовірних напрямків руху противника (злочинців), блокування району проведення спеціальної операції. Від заслону можуть виділятися спостережні пости, секрети, дозори. Склад, озброєння, екіпірування, порядок і час несення служби заслону визначає командир з урахуванням обстановки й характеру виконуваних завдань. Оточення - це ізоляція місця знаходження противника (злочинців) з метою його знешкодження, яке проводиться за наявності достовірних даних про місцезнаходження противника (злочинців).

Пошуково-ударні дії - це дії підрозділів сил охорони правопорядку, спрямовані на виявлення й знешкодження противника (злочинців) у місцях імовірного перебування. Пошук у неблокованому районі проводиться в тих випадках, коли район спеціальної операції великий, а сил для його блокування недостатньо, а також коли по периметру цього району є важкопрохідні ділянки місцевості, які являють собою природні перешкоди для противника (злочинців). До пошуково-ударних дій також доречно віднести переслідування - це невідступний рух підрозділів і нарядів сил охорони правопорядку із затримання або знешкодження противника (злочинців), що намагається втекти або сховатися. Переслідування ведеться в разі виявлення противника (злочинців) або його слідів.

Рейдово-штурмові дії, які полягають у стрімкому просуванні місцевістю, що контролюється противником (злочинцями), і завданні спецпідрозділами сил охорони правопорядку вогневих ударів з метою їх знешкодження або заподіяння максимальних втрат і відновлення (встановлення) контролю над визначеним районом. До рейдово-штурмових дій можливо віднести наскок, що полягає в раптовій атаці (нападі) спецпідрозділами сил охорони правопорядку на завчасно виявленого противника (злочинців) з метою його знешкодження, захо-

плення полонених, документів, озброєння та техніки, матеріально-технічних засобів, а також для звільнення своїх полонених (заручників).

Охоронні дії - це спосіб і засіб забезпечення безпеки та підтримки необхідного режиму функціонування. Охорона здійснюється шляхом організації фізичного захисту, технічного захисту, спостереження, моніторингу електронних засобів охорони та надзвичайного реагування на сигнали тривоги й небезпеки. У бойових умовах бойова охорона проваджується з метою недопущення проникнення розвідки противника до бойових і передбойових порядків, запобігання раптового нападу на головні підрозділи сил охорони правопорядку, забезпечення їм часу й сприятливих умов для вступу в бій.

Отже, розглянуті положення щодо визначення та обґрунтування видів службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку, способів і форм їхнього службово-бойового застосування необхідно нормативно закріпити в правових актах, що визначають засади застосування сил охорони правопорядку, а саме:

- доктринальних нормативно-правових актах;
 - концепціях розвитку сил охорони правопорядку;
 - законах України, що визначають статус, функції, завдання тощо сил охорони правопорядку;
 - статутах (бойових статутах) застосування сил охорони правопорядку;
 - відомчих і міжвідомчих директивах, наказах тощо.
- Як висновок можна зазначити таке:

1. До основних військових формувань і правоохоронних органів спеціального призначення сил охорони правопорядку насамперед відносяться підрозділи органів внутрішніх справ, органи та підрозділи Служби безпеки України, військові частини та з'єднання Національної гвардії України, підрозділи Державної прикордонної служби України та військова служба правопорядку Збройних Сил України, а також Управління державної охорони, Державна пенітенціарна служба України, Державна служба з надзвичайних ситуацій. В умовах дії правових режимів надзвичайного та воєнного стану - також Збройні Сили України.

2. Основоположним поняттям службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку є вид службово-бойової діяльності - це характер дій, відповідно до мети дій, що переслідується. Форма службово-бойових дій - зовнішнє вираження змісту дій сил, що відбиває органічну єдність їхньої організації, рівня і мети. Спосіб службово-бойових дій - це порядок і тактичні прийоми застосування сил і засобів для вирішення завдань. Розглянуті визначальні положення теорії службово-бойової діяльності необхідно нормативно закріпити в нормативно-правових актах, що визначають засади застосування сил охорони правопорядку.

3. Подальші наукові розвідки будуть спрямовані на вдосконалення нормативно-правового забезпечення службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку, а саме на розроблення засад застосування сил охорони правопорядку.

Література

1. Шмаков О.М. Види, форми і способи діяльності і дій внутрішніх військ / О.М. Шмаков, О.В. Лавніченко // Честь і закон. - Х.: Акад. ВВ МВС України, 2006. - № 4. - С. 10-19.
2. Шмаков О.М. Напрямок подальшого розвитку теорії службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС

України / О.М. Шмаков // Честь і закон. - Х.: Військ. ін-т ВВ МВС України, 2005. - № 2. - С. 3-9.

3. Єрмошин М.О. Розвиток понять вид, форма, спосіб і варіант у службово-бойовій діяльності внутрішніх військ / М.О. Єрмошин // Наукове забезпечення службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС України: зб. тез допов. наук.-практ. конф., 30 березня 2011 р. - Х.: Акад. ВВ МВС України, 2011. - С. 62-63.

4. Лавніченко О.В. Уточнення підходів до формування понять теорії службово-бойової діяльності внутрішніх військ / О.В. Лавніченко, С.О. Годлевський, К.Ю. Гунбін // Честь і закон. - Х.: Академія ВВ МВС України, 2013. - № 1 (44). - С. 22-27.

5. Литвин М.М. Концептуальна модель взаємодії внутрішніх військ МВС України з органами Державної прикордонної служби при спільному виконанні службово-бойових завдань / М.М. Литвин, Ю.В. Аллеров, Ю.П. Бабков // Честь і закон. - Х.: Військ. ін-т ВВ МВС України, 2004. - № 1. - С. 7-14.

6. Долженков О. Ф. Посилення "бойової діяльності" органів внутрішніх справ як запорука успішної боротьби з організованою злочинністю (до постановки проблеми) / О.Ф. Долженков, М.Б. Саакян // Теорія оперативно-службової діяльності правоохоронних органів України: Наукове видання / За заг. ред. проф. В.Л. Регульського. - Львів: Львівський інститут внутрішніх справ, 2000. - С. 84-88.

7. Оболенський Ю.Б. Про деякі питання щодо організаційних основ та порядку управління спеціальними операціями / Ю.Б. Оболенський // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. - 2006. - № 2. - С. 200-204.

8. Саакян М.Б. Теоретичні та організаційні засади операцій ОВС / М.Б. Саакян // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. - 2002. - № 2 (1). - С. 85-96.

9. Тлумачний академічний словник української мови / "спосіб". - [Електронний ресурс]: <http://sum.in.ua/s/sposib>.

10. Лавніченко О.В. Аналіз способів дій військових угруповань під час знешкодження незаконних збройних формувань / О.В. Лавніченко, В.П. Варакута, І.С. Луговський, О.В. Кривенко // Честь і закон. - Х.: Академія ВВ МВС України, 2013. - № 1 (44). - С. 49-58.

Шаповалова І.О.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри державно-правових дисциплін

ОДУВС

Надійшла до редакції: 25.08.2015